

schieten blijft de vraag welke nieuwe woorden een *insluitende* definitie van Nederlandschap mogelijk maken. Die conceptuele zoektocht is nog immer actueel.

Guno Jones

Vrije Universiteit Amsterdam & SIT Study Abroad Amsterdam

Wouter Ronsijn, *Commerce and the countryside. The rural population's involvement in the commodity market in Flanders, 1750-1910*. (Gent: Academia Press, 2014) 359 p. ISBN 978-90-382-2103-8.

Wouter Ronsijn heeft een grondig, niet zeer leesbaar maar belangrijk boek geschreven over 'de markt'. Om preciezer te zijn: over markten in landbouwproducten in twee gebieden in Vlaanderen in de periode tussen 1750 en 1910: het Land van Waes met als belangrijkste plaats Sint Niklaas, dat tussen Antwerpen en Zeeuws-Vlaanderen ligt en het Land van Aalst, dat wat zuidelijker langs de Schelde en tegen het Waalse gebied aan ligt en waar Oudenaarde de belangrijkste plaats is. Het boek beschrijft de instituties van de markt en hoe deze zich ontwikkelden, waarbij blijkt dat de geografie van belang is. Als zodanig is het boek van belang voor economen die zich soms wat al te graag met abstracte markten bezig houden en de instituties soms verwaarlozen. Maar ook voor historici, die 'de markt' als onderzoeksobject wel eens wat veronachtzamen dan wel te anekdotisch behandelen.

Om dit te verduidelijken: Ronsijn stelt onder meer de vraag: 'hoe werden mensen betaald?'. Een vraag die minder – veel minder – triviaal is dan het wellicht lijkt. Eén van de meest opmerkelijke aspecten van de pre-twintigste-eeuwse markten is namelijk dat het vaak kredietmarkten waren, waar contant geld een bescheiden rol speelde. Denk daarbij ook aan de opschrijfboekjes in de kleine kruidenierszaken die nog niet zo lang geleden het gezicht van vele dorpjes en gehuchten bepaalden. Ronsijn laat in zijn paragraaf 'credit and cash in the economic ties between countrymen' (pp. 103-109) zien dat de fysisch-geografisch-economische omstandigheden bepaalden hoe er betaald werd. In het Land van Aalst, waar kleine boeren werkten bij grote boeren en gebruik maakten van de paarden en ploegen van die grote boeren, had alles een prijs. Geld was een rekeneenheid. Maar het was geen ruilmiddel. Alles werd opgeschreven en 'Once a year, balance sheets were drawn up and accounts settled' waarbij credit- en debetposten deels tegen elkaar wegvielen. Een economie die kon bestaan bij gratie van korte afstanden en een sociale ruimte waar mensen elkaar kenden (en waar je dus geruïneerd was wanneer je 'reputatie' op economisch gebied teloor ging). In het land van

Waes, daarentegen, waren voornamelijk middelgrote bedrijven met vaak één paard en bestond een vorm van burens voor taken die beter gezamenlijk (eigenlijk: beter met twee paarden) konden worden uitgevoerd, hoewel ook hier alles werd opgeschreven tegen de gangbare prijs. Arbeiders uit het Land van Waes die in de polders aan de kust gingen werken, kregen echter wel betaald voor hun werk, deels in geld, deels in goederen en deels via de mogelijkheid om in de zomer een stuk land te bewerken. Omdat de arbeiders en de werkgevers geen deel uitmaakten van een gezamenlijke sociaal netwerk en de banden tijdelijker waren, functioneerde geld daar in hogere mate dan elders ook als ruilmiddel. Wat aangeeft dat sociale relaties en geld – als ruilmiddel *dan wel* als rekeneenheid of als beide – intens met elkaar verbonden waren.

Veel aandacht gaat uit naar de transactiekosten van markten: transportkosten, allerlei overheidsheffingen maar uiteraard ook de tijd die het kostte om spullen naar de markt te brengen, te verkopen en eventueel mee terug te nemen. Duidelijk wordt dat de overheid, uiteindelijk en weliswaar op basis van imperfecte controle, alom tegenwoordig is. Ook in de achttiende en negentiende eeuw traden steden en provincies en uiteindelijk de staten op als marktmeester. Dit geheel wordt beschreven tegen de achtergrond van de internationale prijsontwikkelingen en de technologische en demografische ontwikkelingen, waarbij de markt telkens de schakel is via welke deze ontwikkelingen het boerenbedrijf en de vlassers bereiken. Waarbij – het gaat hier over Vlaanderen – de intensivering en daarna de teloorgang van de vlasserij uiteraard ruim aandacht krijgt. Tegelijkertijd wordt ook duidelijk dat vlas toch slechts één van de producten was, terwijl de individuele huishouding in die zin wordt genuanceerd dat overlevingsstrategieën deels waren gebaseerd op uitwisseling van arbeid, goederen en krediet tussen huishoudingen. Pas wanneer de mogelijkheden hiertoe minder werden – bijvoorbeeld door internationale prijsbewegingen – gingen huishoudens er in toenemende mate toe over deel te nemen aan de globale markt en om producten voor deze markt te produceren en te verkopen. Tot die tijd probeerde men toch een extra stukje land te pachten om zelf meer aardappelen te produceren of om bij de burens te werken. De waarde van het boek ligt er daarbij in dat het beschrijft hoe de sociale en de bezitsverhoudingen dit proces vorm gaven, binnen het kader van de lokale, de regionale en de internationale markt.

Merijn Knibbe
Wageningen Universiteit